

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Filozófia Doktori Iskola

Doktori dolgozat
Tézisfüzet

**Az emberi (képesség)fokozás és a transzhumanizmus etikai
vonatkozásai**

Készítette: Laki Beáta

Konzulens: Dr. Szolcsányi Tibor, egyetemi adjunktus, PTE ÁOK
MTI

PÉCS
2018

A dolgozat fő tézisei:

1. Az emberi (képesség)fokozás (*enhancement*) elfogadható, amennyiben az embernek tulajdonítható morális státusz megőrződik a képességfokozó eljárások alkalmazása során. Ehhez pedig szükséges az emberi természethez sorolható, morálisan releváns tulajdonságok, valamint az emberi fajhoz tartozás megőrzése.
2. Az embernemesítést célzó beavatkozások, amelyek túlmutatnak adott egyed jóllétének, egészségi állapotának visszaállításán, elfogadhatók és alkalmazhatók, amennyiben ezek nem növelik a társadalmi egyenlőtlenséget, mindemellett kényszermentesen, mindenki számára szabadon elérhetőek, és az azokat felhasználó egyének érdekeit szolgálják, megtartva az emberre jellemző specifikus morális státuszt.
3. A fokozó, a transzhumanista célokat is lehetővé tevő géntranszfer technika kínálta lehetőségek ellen a legmegragadhatóbb és legerősebb ellenérv annak társadalmi vetületében keresendő. A társadalmi igazságtalanság az, ami etikailag leginkább gátat szabhat az embernemesítő beavatkozások gyakorlásának.
4. A transzhumán ember egy olyan folyamat eredménye, amelyben úgy fokozzuk a humánt, hogy közben az emberre jellemző lényegi tulajdonságokat is megőrizzük. Ebben a relációban pedig a poszthumánt úgy kellene értelmezni, mint nem, vagy csak részben emberit. Vagyis mint olyan létezőt, amely nem hordozza az emberre jellemző összes lényegi tulajdonságot, ezért pedig már nem nevezhető humánnak, sem pedig transzhumánnak.
5. A putnami *agyak a tartályban* gondolat kísérlet a transzhumanista célok teljesítésének bioetikai szempontú vizsgálatára relevánsan használható. A gondolat kísérlet a segítségével kimutatható, hogy egy transzhumanista képességfokozó beavatkozás még ha teljesíti is a legfontosabb transzhumanista célokat, és még ha meg is őrzi az emberi természethez sorolható legfontosabb pszichológiai tulajdonságokat, még ebben az esetben sem képes megőrizni az ember teljes morális státuszát. A teljes értékűnek mondható emberi létezés

nem tudja biztosítani. Az emberi fajhoz tartozást megalapozó biológiai tulajdonságainak megőrzése nélkül nem tételezhető a nevezett specifikus, vagy teljes morális státusz.

*

Értekezésemben a fenti állításokat szeretném a szakirodalom felhasználásával és érveléssel alátámasztani, kifejteni.

Doktori értekezésemben korunk egyre nagyobb kihívását jelentő bioetikai kérdéskörét teszem vizsgálatom tárgyává, s így a transzhumanista mozgalom ideológiáján keresztül a humán képességfokozásra fókuszálva vizsgálom a genetikai beavatkozások etikai kérdéseit.

A technológia tapasztalható dinamikus fejlődése szükségessé teszi, hogy válaszokat, vagy ha nem is konkrét válaszokat, legalább megközelítési lehetőségeket, ajánlásokat, értelmezéseket adjon a filozófia – segítséget nyújtva a tudományos közösség, valamint a társadalom egyéb szereplői részére.

Nem csupán, a sajnálatos módon csekély számú magyar nyelvű szakirodalmat kívánom új szempontokkal kiegészíteni – mivel aligha lehet egy disszertáció keretén belül a teljességre törekedni akár csak a forrásirodalmi pótlás tekintetében –, hanem az e tárgyban klasszikus értelemben vett információ és elméleteken egy kicsit túlmutatva a humán – transzhumán létformák fejlődésének bizonyos lehetséges fokozatait, állapotait is vizsgálni kívánom.

A dolgozatomban olvasható gondolat kísérletekből levonható következtetések olykor kissé futurisztikusnak tűnhetnek, mégis úgy gondolom, helye van az irodalomban, mivel akár már a nem annyira távoli jövőben is egyes részeivel szemben találhatjuk magunkat.

Az egyik talán legmeghatározóbb gondolat, amely megfelelően szemlélteti nem csak a genetikai beavatkozások etikai kérdéseit tárgyaló bioetikai kontextus lényegét, hanem minden egyéb területét is, nem más, mint: „... nem minden etikus, ami technikailag lehetséges”¹. Attól függetlenül, hogy a fenti idézetre egy katolikus munkában lelhetünk rá, még nem jelenti azt, hogy csakis a keresztény szemléletet tükrözi, ugyanis egy általános érvényű gondolat fogalmazódik meg benne.

Eszerint attól még hogy a tudomány lehetővé teszi, tenné adott beavatkozások kivitelezését, nem szabad azt feltétlenül meg is valósítani. Amennyiben az orvosi technológiai újításokról van szó, ennek az orvostika jelöli ki a legalapvetőbb normatív kereteit az orvosi etikai alapelveken keresztül. Mindemellett az előző gondolattal és idézettel némiképp szembeállítva, nem hagyható figyelmen kívül az az ellentétes megközelítés sem, amely a jelenlegi és jövőben alkalmazhatónak ígérkező technikai lehetőségek felhasználását támogatja. Evolúciós szempontból úgy tekinthetnénk az egyes előrelépési lehetőségekre, mint a természet adta lehetőségekre, amelyeket ki kell használni. Ezt pedig nem úgy kellene tekinteni, mint emberiségellenes és természetellenes magatartásmódot, hanem mint a tudásunk megfelelő felhasználását.

¹ *Az élet kultúrájáért*, A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Körlevele a Bioetika Néhány Kérdéséről, Budapest, Szent István Társulat, 2003., 97-102.o

Az értekezés keretein belül a célom annak bemutatása, hogy a transzhumanista mozgalom milyen célokat tűz ki maga elé és ezeket milyen eszközök segítségével kívánja elérni. Természetesen felelőtlenség lenne azt állítani, hogy a teljesség igényére törekszem, hiszen ahogy a későbbiekben is látni fogjuk, ez a terület is megannyi, szinte végeláthatatlan mennyiségű lehetőséget hordoz magában. Tehát mivel elsődleges kutatási területem az orvosi etika, így a disszertáció során ennek egy ágához szeretnék eljutni, megmutatva azt, hogy miként ítélhetőek meg és fogadhatóak el mind a transzhumanista törekvések, mind pedig konkrétan a genetikai beavatkozások, ezáltal egyfajta transzhumanista etikai megközelítésből vizsgálódva.

Nick Bostrom transzhumanista szerint az alkalmazott technológiák és más racionális módszerek használatával fejleszhető a jelenlegi emberi természet, ami lehetővé teszi az egészség növelését, az intellektuális és fizikai kapacitásunk kiterjesztését, valamint kezünkbe adja az irányítást a saját mentális állapotaink és hangulataink felett. Mindezt pedig etikailag elfogadható módon.²

Esetemben a transzhumanizmus egyik központi kérdését vizsgálom részletesebben, amely egyben a bioetika méltán hangsúlyosan tárgyalt témaköre is, az pedig a genetikai beavatkozások értékteremtő és értéknövelő módszerének, ugyan még kísérleti fázisú, de a közeljövőben a gyakorlatban is biztonsággal alkalmazható eszköztárának és a benne rejlő lehetőségeknek etikai szempontú elemzése. A genetikai beavatkozások javító, illetve fejlesztő szándékával világosan kapcsolódnak a transzhumanizmus céljaihoz, ami pedig a későbbi, ide vonatkozó fejezetben láthatóvá is válik.

A téma tárgyalása a kifejtteni kívánt gondolatmenetek komplex vizsgálatát igényli, többek között azért, mert nem elég, hogy a genetikai beavatkozások etikai kérdéseit boncolgatom, azt el is kell helyezni, jelen esetben a transzhumanizmuson belül. Mindemellett magának az embernek, s így az emberi fajnak és természetnek, mint érintettnek az értelmezésére is szükség van ahhoz, hogy legyen egy olyan alap, amihez vissza lehet térni, illetve amihez képest mérlegelni kellene az új felfedezések adta lehetőségek alkalmazását.

A disszertációban olvasható és végigkövethető gondolatok nem egy szabályrendszert kívánnak az olvasó kezébe adni, sokkal inkább egyfajta bemutatást – illetve ehhez kapcsolódó ajánlást – , amely az emberiséget érintő kérdések átgondolásához segítséget nyújthat a téma iránt érdeklődőknek. Munkámban olvashatók az egyes végletes pontok lehetséges következményei, amelyek rávilágítanak arra, hogy mi lenne, ha átlépnénk egy bizonyos határt, hogy miként

² BOSTROM, Nick: Transhumanist Values (2005), <https://nickbostrom.com/ethics/values.html> , az oldal utolsó látogatásának időpontja: 2018.08.06.

változhatnánk meg mi és a minket körülvevő környezetünk. Ezt a humán – transzhumán – poszthumán fogalmi hármasság jelentésének értelmezésén keresztül kívánom bemutatni.

Dolgozatomban amellet érvelek, hogy a (képesség)fokozás (*enhancement*) elfogadható, amennyiben az embernek tulajdonítható morális státusz fenntartható. Ehhez pedig szükséges az emberi természethez sorolható, morálisan releváns tulajdonságok, valamint az emberi fajhoz tartozás megőrzése.

A tézis szorosan kapcsolódik Francis Fukuyama javaslatához, amely ki szeretné jelölni a fokozó beavatkozások erkölcsi határait, és ennek alapjául az embernek tulajdonítható morális státusz megőrzését tűzi ki célul. E javaslat háttérében egy olyan gondolatmenet áll, amelyet a következő négy pont foglal össze:

1. Az emberek magasabb morális státusszal rendelkeznek, mint más élőlények.
2. Az emberek morálisan azonosak egymással.
3. A morális értékek, beleértve a jogokat objektívek.
4. Tehát minden embernek rendelkeznie kell olyan tulajdonságokkal, amelyek erkölcsi jelentőséget biztosítanak számukra (magasabbat, mint más élőlényeknek, de egymáshoz képest egyenlőt). Ezt a jellemzőt Fukuyama *X tényező*-nek nevezi.³

Vagyis a fukuyamai *X tényező* elvéből kiindulva kimondható, hogy amennyiben meg kívánjuk őrizni az embernek tulajdonítható teljes, vagy specifikus morális státuszt az ember technológiai (képesség)fokozása során, akkor az *X tényező*nek megfeleltethető emberi jellemzőket is meg kell őrizni. Más szóval, a jövőbeli fokozott egyéneknek olyanoknak kell lenniük, hogy számukra az emberre jellemző teljes morális státusz tulajdonítható legyen. Amennyiben ez nem teljesül, a fokozott egyének ebben az értelemben már morálisan mondhatni alacsonyabb rendűek lesznek, így minőségi értelemben nem értelmezhetők úgy ezek a beavatkozások, mint emberi tökéletesítésre, jobbításra törekvők.

³ Lásd bővebben: FUKUYAMA, Francis: *Poszthumán jövődönk*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003., 145-240.o., és McCONNELL, Terrance: *Genetic Enhancement, Human Nature, and Rights*, *Journal of Medicine and Philosophy*, 2010, 35; 415-428. p.

Ahhoz, hogy a tézisemet majd a későbbiekben alá tudjam támasztani, most röviden sorra veszem annak néhány további elemét. Nagyon egyszerűen összefoglalva a legalapvetőbb kérdés, hogy mit is jelent embernek lenni. Ugyanis, ha ezzel tisztában vagyunk, akkor ismerjük ennek határait is, amelyeket átlépve az emberi mivoltunk megszűnne, vagy átalakulna, így ennek ismeretében meghatározhatók azok a kritériumok, amelyeknek teljesülniük kell ahhoz, hogy az ember ember maradjon. A dolgozat levezetésében látható lesz, hogy a transzhumanizmusból kiindulva, azon belül több területet is érinteni fogok, és a genetikai beavatkozások etikai kérdéseinek tárgyalásán keresztül szűkítem tovább az értelmezési keretet. Ez többek között a további fejezetek előkészítéseként jelentős szerepet tölt be, például az ember faji tagságának kérdését genetikai megközelítésen keresztül segíti megragadni. A faji tagság és az emberi természet mibenlétének vizsgálata pedig már a transzhumanista, fokozó eljárások mérlegelésében játszanak fontos szerepet. Ahogy látni fogjuk, vannak szükséges teljesülendő feltételei annak, hogy az ember ember maradhasson egy fokozó beavatkozás érintettjeként, és hogy ennek következtében még embernek lehessen nevezni az adott egyedet. Amennyiben ezt egyetlen emberi úm. jellemzőből szeretnénk levezetni, akkor az egész gondolatmenetet fel lehet építeni az embernek tulajdonítható morális státusz fogalma köré, amelynek elvesztése az ember morális lefokozását jelentené. Látható lesz, hogy az *X tényező* elvére épülő fukuyamai alapgondolatokat és így alapkritériumokat tovább árnyalom munkám során.

Amennyiben a fő tézisemben megfogalmazottakat elfogadjuk, úgy a transzhumanista célokat szolgáló eszközök akkor alkalmazhatók, ha azok az embernek tulajdonított teljes morális státuszt nem sértik. A morális státusz tulajdonításának jelenlegi gyakorlata a fajhoz tartozás genealógiai meghatározásán alapul, hiszen a jelenkori társadalmak általános jellemzője, hogy azokban az emberi szülőktől származó egyénekre vonatkozóan olyan normatív megfontolások vannak érvényben, amelyek mind tartalmukban, mind összetettségükben jelentősen eltérnek azoktól a normáktól, amelyek a nem humán reprodukcióból származó létezőkre vonatkoznak. Amennyiben a jövőben a humán reprodukciós folyamatokba is beleavatkozunk, akkor ezt genealógiai megközelítést, mint elégséges kritériumot felül kell vizsgálni. Ennek értelmében pedig megfogalmazódhat a kérdés, hogy a jelenleg az embernek tulajdonított specifikus morális státusz a jövőben is csupán az embernek tulajdonítható, vagy valamilyen egyéb kritérium teljesülése mellett más, az emberi fajhoz nem sorolható egyedeknek is.

Dolgozatom során az emberi (képesség)fokozás és a transzhumanizmus – illetve etikai vonatkozásainak – egy viszonylag hosszú, ugyanakkor specifikus útját kísérelem meg bejárni. Ahogy olvasható lesz, különös hangsúlyt fektetek, a genetikai beavatkozások adta lehetőségekre és azok kockázatainak elemzésére, etikai értékelésére. A bioetikából, a terápia és (képesség)fokozás fogalmainak elkülönítéséből, a transzhumanizmus gondolatvilágának bemutatásából eljutok egy olyan alapvető elképzelés felvázolásáig, amelyet Francis Fukuyama is részben már megfogalmazott. Ez pedig tézisemben és annak érvelési folyamatában végigkövethető. A dolgozat végén bemutatott megfontolások segítenek közelebb kerülni azok megválaszolásához, hogy melyek azok az alapvetőnek mondható pszichológiai és biológiai tulajdonságok, amelyek az embernek tulajdonítható specifikus morális státusz megőrzéséhez szükségesek az emberi (képesség)fokozó beavatkozások során. Vagyis az emberi fokozó beavatkozásokat a teljes morális státusz megőrzésének jegyében, láthatóan egy részben konzervatív szemléletmódnak köszönhetően, nem csupán az emberi természetet meghatározó morálisan releváns pszichológiai tulajdonságok megőrzése mellett tartom etikailag elfogadhatónak, hanem az ehhez szükséges, bizonyos biológiai jellemzők megtartásával együttesen. Egyelőre csak ezek megőrzése esetén tarthatók a transzhumánus beavatkozások alkalmazhatónak, mindaddig, amíg más fajok nem lesznek képesek az emberre jellemző, e morálisan releváns pszichológiai tulajdonságokat ugyancsak birtokolni, ami alapvetően szükséges a jelenleg csak az emberre jellemző teljes, specifikus morális státusz tételezéséhez. Ugyanakkor, ahogy látható, ehhez szükséges lesz valamilyen biológiai alaphoz való hozzárendelhetőséget, mint egyfajta szükséges kritériumot feltételezni.

A témában megjelent publikációk:

Where can we draw the line? Can we draw the line at all?, In: 5th Interdisciplinary Doctoral Conference, Conference book, Doctoral Student Association of the University of Pécs, Pécs, 2016, 293-298.p.

Transzhumanizmus: Járható út a dehumanizáció felé?, In: IV. Interdiszciplináris Doktori Konferencia, Konferenciakötet, Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, Pécs, 2015, 113-120. o.

Genetikai beavatkozások morális válsága?, In: III. IDK Konferenciakötet, Pécs, 2015., 411-418. o., e-könyv

A gén morális státusza, In: Kettős hatás, Pécsi Hittudományi Főiskola, Pécs, 2015., 92-100. o., e-könyv